

KEY CRITERIA FOR INTRODUCING THE INSTITUTION OF COLLECTIVE COMPLAINTS IN ADMINISTRATIVE COURT PROCEEDINGS

Guljahon Madrakhimova

Independent researcher at Tashkent State University of Law

guljahon_20@mail.ru

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: collective complaints (class action), participant by agreement, procedural participation, “opt-in” and “opt-out” options.

Received: 08.08.25

Accepted: 09.08.25

Published: 10.08.25

Abstract: This article analyzes the key criteria for introducing the institution of collective complaints into administrative court proceedings, as well as the international experience with such models. The author examines the legal foundations of collective complaints, their requirements, and various models based on examples from countries such as France, Germany, Spain, Brazil, the European Union, and others. The article also discusses who may file collective complaints, the procedures for their formation (entry or exit models), and the methods and conditions for protecting rights. Furthermore, the article addresses challenges in implementing the collective complaint institution and offers recommendations. Based on the analysis, the paper presents reflections on the role and impact of these models within legal systems and explores effective ways of applying them.

МАЪМУРИЙ СУД ИШ ЮРИТУВИДА ЖАМОАВИЙ ШИКОЯТ ИНСТИТУТИНИ ЖОРИЙ ҚИЛИШНИНГ АСОСИЙ МЕЗОНЛАРИ

Гулжаҳон Мадраҳимова

Тошкент давлат юридик университети мустақил тадқиқотчиси

guljahon_20@mail.ru

Тошкент, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: жамоавий аризалар (class action), шерик иштирокчи, процессуал иштирокчилик, “кириш имконияти” (“opt-in”) ва “чиқиш имконияти” (“opt-out”).

Аннотация: Мазкур мақола жамоавий шикоят институтини маъмурий суд иш юритувида жорий қилишнинг асосий мезонларини ҳамда бу моделларнинг халқаро тажрибасини таҳлил

килади. Автор жамоавий шикоятнинг ҳуқуқий асослари, унга бўлган талаблар ва моделларини турли мамлакатлар — Франция, Германия, Испания, Бразилия, Европа Иттифоқи ва бошқалар мисолида кўриб чиқади. Шунингдек, жамоавий шикоятларни кимлар бериши мумкинлиги, шаклланиш тартиби (кириш ёки чиқиш моделлари), ҳуқуқларни ҳимоя қилиш усуллари ва шартлари бўйича мезонлар тўғрисида фикрлар билдирилади. Мақолада шунингдек, жамоавий шикоят институтини жорий этишдаги муаммолар ва тавсиялар ҳам муҳокама қилинади. Таҳлил натижасида, бу моделларнинг ҳуқуқий тизимлардаги ўрни ва таъсирлари, шунингдек, уларни самарали қўллаш йўллари хусусида фикрлар билдирилади.

ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ ВВЕДЕНИЯ ИНСТИТУТА КОЛЛЕКТИВНОЙ ЖАЛОБЫ В АДМИНИСТРАТИВНОЕ СУДОПРОИЗВОДСТВО

Гульжахон Мадрахимова

Независимый исследователь

Ташкентского государственного юридического университета

guljahon_20@mail.ru

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: коллективные иски (class action), участник по соглашению, процессуальное участие, “возможность включения” (“opt-in”) и “возможность исключения” (“opt-out”).

Аннотация: В данной статье анализируются основные критерии внедрения института коллективной жалобы в административное судопроизводство, а также рассматривается международный опыт применения таких моделей. Автор изучает правовые основания коллективной жалобы, требования к ней и различные модели на примерах таких стран, как Франция, Германия, Испания, Бразилия, Европейский Союз и другие. Также излагаются мнения о том, кто может подавать коллективные жалобы, как они формируются (входная или выходная модель), а также о способах и условиях защиты прав. Кроме того, в статье обсуждаются проблемы и предлагаются рекомендации по внедрению института коллективной жалобы. В результате анализа высказываются суждения о месте и влиянии данных моделей в правовых системах и об эффективных путях их применения.

Бир гуруҳ шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг энг самарали усули сифатида жамоавий шикоят бериш ҳисобланади. Мазкур институт Буюк Британия, АҚШ, Австралия, Франция, Германия, Швеция, Бразилия, Аргентина ва бошқа мамлакатларда кенг жорий қилинди.

Таъкидлаб ўтиш лозимки, мазкур институт ҳар қандай мамлакатда унинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд. Унинг ўзига хос хусусиятларини тизимлаштиришга ва тегишли моделларни яратишга имкон берадиган бир қатор мезонлар мавжуд.

Бир гуруҳ шахсларни ҳимоя қилишнинг муайян моделининг асосий хусусиятлари сезиларли даражада фарқ қилади, бу муайян мамлакатларнинг ҳуқуқий тизими ва маданиятининг ривожланиш тарихидаги сиёсий қарашларни акс эттиради. Илмий адабиётларда тўртта асосий мезон мавжуд бўлиб, улар бўйича мазкур институтнинг мавжуд моделларини таққослаш мумкин: жамоавий мурожаат қилишнинг доираси, судга мурожаат қилувчи субъект, жамоавий мурожаатни шакллантириш тартиби ва маълум бир воситани ҳимоя усули сифатида ишлатиш қобилияти [1]. Бизнингча мазкур мезонлар тўғри таснифланган дейиш мумкин. Шу боис, тадқиқот ишининг мазкур қисмида ушбу мезонлар асосида таҳлил қилиб чиқамиз.

Биринчи мезон бўйича ҳар бир давлат ўзига хос йўлни танлаган. Мисол учун, Францияда истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, меҳнат ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва монополияга қарши курашиш билан боғлиқ низолар бўйича шикоят қилиш мумкин.

Германияда жамоавий шикоятлар институти фақат қимматли қоғозлар бозорида инвесторларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш билан боғлиқ ишларни кўриб чиқиш учун ишлатилади.

Испания, Швеция, Белгия, Бразилияда истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва монополияга қарши тўғрисидаги низолар бўйича жамоавий шикоят қилиш мумкин.

2013 йил 11 июндаги “Европа Иттифоқи кафолатланган ҳуқуқ ва эркинликларини бузган тақдирда ҳимоя қилиш ва зарарни қоплаш учун даъво қўзғатиш орқали жамоавий ҳимоя қилишнинг умумий тамойиллари тўғрисида”ги Европа комиссиясининг тавсияларига мувофиқ, истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш боғлиқ низоларни ҳал қилиш мазкур институтни қўллаш мумкинлиги назарда тутилган. Айнан шундай тартиб Италия ва Нидерландияда ҳам мавжуд.

Иккинчи мезонга кўра, жамоавий шикоятларни кимлар бериши мумкин деган саволга илмий адабиётларда 3 та турга бўлинади: оммавий, ташкилий ва шахсий [2].

Шахсий жамоавий шикоят фуқаро ёки ташкилот томонидан қўзғатилади ва уларга гуруҳ номидан эмас, балки унинг аъзолари ёки номуайян шахслар гуруҳининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида даъво қўзғашга имкон беради. Оммавий жамоавий шикоят давлат органи томонидан маълум бир шахслар гуруҳи ёки номуайян шахслар доирасининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун шикоят аризасини беришни ўз ичига олади. Ташкилий жамоавий шикоят жамоат муносабатларининг маълум бир соҳасида фаолият юритувчи ихтисослашган жамоат ташкилоти томонидан ушбу соҳада ҳуқуқлари бузилган фуқаролар ёки ташкилотларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун берилади. Бундай шикоятлар кўпинча қимматбаҳо қоғозлар бозори эгалари томонидан қўлланади.

Хорижий мамлакатларда ноқонуний қарор ҳар қандай ноқонуний қарордан жабрланган жамоавий шахслар гуруҳининг ҳар қандай аъзоси бундай гуруҳни ҳимоя қилишда иштирок этиш ҳуқуқига эга. Бирок, маълум шартлар бажарилган тақдирдагина мумкин бўлади, унинг асосий шарти аризачига бутун гуруҳ манфаатларини етарли даражада ифодалайди.

Шуни таъкидлаш керакки, Финляндия, Дания, Швеция, Латвия каби мамлакатларда жамоавий шикоятлар бериш прокурор, бошқа давлат органлари ёки инсон ҳуқуқлари бўйича Комиссар, монополияга қарши органлар, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш органлари (Швейцария) томонидан амалга оширилиши мумкин [3].

Бразилия, Франция, Германия каби давлатларда қимматли қоғоз бозорининг эгалари, касаба уюшмалари ҳам жамоавий шикоятлар бериш ҳуқуқига эга. Бу аризачининг манфаати жамоа манфаатларига зид бўлмаслиги керак.

Шу муносабат билан, давлат органлари ва ташкилотлар вакилликнинг тўғри хусусиятини таъминлаши мумкин деб тахмин қилинади, чунки бундай субъектлари тўғридан-тўғри моддий ва ҳуқуқий манфаатларга эга эмас. Шу билан бирга, адабиётларда жамоавий шикоятни бошлаш ҳуқуқи берилган органлар, мансабдор шахслар ва ташкилотлар жамоавий шикоятни бошлаш ёки рад этиш билан боғлиқ масалаларда сиёсий босимга дучор бўлганлиги қайд этилган [4].

Учинчи мезон-шаклланиш тартиби кўп сонли шахслар гуруҳи (ёки потенциал гуруҳ аъзоларини гуруҳ ишлаб чиқаришга жалб қилиш тартиби). Ушбу мезонга кўра, жамоавий шикоятлар бериш икки турга бўлинади: кириш (opt-in) ва чиқиш (opt-out).

Чиқиш шикоятларида гуруҳнинг барча потенциал аъзолари, агар улар унга қўшилишни истамасликларини эълон қилмасалар, унинг бир қисми деб тахмин қилинади; бундай гуруҳнинг бир қисми бўлиб қолишни истамаган шахслар ундан чиқиш учун муайян ҳаракатлар қилишлари керак. Бундай талаблар АҚШ, Австралия, Канада, Исроил ва Колумбия қонунчилигида мавжуд.

Қабул қилиш бўйича суд жараёнларида жамоавий бериш ушбу мақомга фақат уларнинг иродаси аниқ ифодаланган тақдирдагина эга бўладилар. Мазкур моделга кўра, биргаликда гуруҳнинг аъзоси бўлишни хоҳлайдиган томонлар фаол ҳаракат қилишлари керак, шунинг учун қўшилиш гуруҳга бориши керак. Бундай даъволар қитъа ҳукуки мамлакатларида (Германия, Франция, Норвегия, Финляндия, Бразилия) кенг тарқалган.

Шуни таъкидлаш керакки, Европа Иттифоқида чиқиш модели асосида синф ҳаракатларини жорий этишга шошилмаяпти. Европа парламенти қарори 2012 йилда қабул қилинган "Жамоавий ҳимоя қилиш бўйича Европа ёндашуви" [5] га кўра Европа Иттифоқи мамлакатлари мазкур моделни қабул қилинмаслигига ишора қилади.

Тўртинчи мезон - жамоавий шикоятда зарарни ҳимоя воситаси сифатида қўллаш имконияти. Жамоавий ҳаракатни амалга оширган барча мамлакатларнинг қонунчилиги ҳуқуқларни тан олиш ва суд қарори каби ҳуқуқларни ҳимоя қилиш усулларида фойдаланишга имкон беради.

Қонунчилигида бундай ҳимоя усулидан фойдаланишга рухсат берилган мамлакатлар орасида АҚШ, Швеция, Италия, Португалия, Нидерландия кабилар ажралиб туради. Бундан ташқари, агар АҚШ амалиётига мурожаат қиладиган бўлсак, барча тоифадаги ишлар зарарни қоплаш тўғрисида жамоавий шикоят беришга имкон бермаслигини кўришимиз мумкин. Шундай қилиб, нуқсонли маҳсулотлар, транспорт ҳодисалари, қимматли қоғозлар бозори иштирокчиларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, корпоратив низолар ва даромадларни ноқонуний олиш билан боғлиқ молиявий зарарни қоплаш бўйича бошқа низолар бўйича биноларнинг вайрон бўлиши ва нефтнинг тўкилиши билан боғлиқ оммавий ҳуқуқбузарликлар билан боғлиқ ҳолларда зарарни ундириш мумкин [6].

Жамоавий шикоятда зарарни қоплашдан фойдаланишни чеклаш, зарарни қоплаш тўғрисида даъво қўйиш имконияти суд тизимига юкнинг ошишига олиб келиши мумкинлиги билан изоҳланади. Юридик адабиётларда таъкидланишича, "вақт келганда, турли гуруҳ аъзолари ўз фойдасига қарор қабул қилишдан кўпроқ манфаатдор" [7].

Жамоавий шикоят аризаси бериш учун қуйидаги шартлар белгиланди.

- 1) шахслар гуруҳининг кўплиги ёки унинг аъзолари сонининг ноаниқлиги;
- 2) низо предметининг бир хиллиги;
- 3) бошқа жавобгарнинг мавжуд эмаслиги;
- 4) гуруҳнинг барча аъзоларининг ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг бир хил усулидан фойдаланиши.

Умуман олганда, жамоавий шикоят институтини жорий қилишда қуйидаги мезонларга эътибор қаратиш лозим:

Биринчи мезон - бу жамоавий шикоят усулидан фойдаланиш доираси. Айрим давлатлар қонунчилигида жамоавий шикоят берилиши мумкин бўлган ҳолатлар сони чекланмаган. Бу норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар юзасидан низолашиш тўғрисидаги ишлар, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва бошқа жамоавий фаолиятга боғлиқ фаолият билан боғлиқ низолар бўйича жамоавий шикоятни қўзғатиш имкониятини беради.

Иккинчи мезон – жамоавий шикоят бериш ҳуқуқига эга субъекти билан боғлиқ. Юқорида биз дунёда бир нечта моделлар мавжудлигини таъкидладик. Хусусан, жамоавий шикоятлар жисмоний шахслар, юридик шахслар ва ихтисослашган нотижорат ташкилотлар томонидан берилиши мумкин. Ўз навбатида, прокурор, давлат ҳокимияти ва маҳаллий бошқарув органлари, истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш жамиятлари ва бошқалар томонидан ҳам жамоавий шикоятлар берилиши мумкин.

Учинчи мезон - жамоани шакллантириш тартиби. Бу бўйича иккита модел бор: кириш ёки чиқиш. Бунда потенциал иштирокчи турли хил шахслар гуруҳига кириш учун бир қатор фаол ҳаракатларни амалга ошириши керак, хусусан, тегишли гуруҳга қўшилиш учун ариза топшириши керак. Бундай ҳаракатлар нафақат ишни кўриб чиқиш босқичида, балки тегишли ариза қўзғатилишидан олдин ҳам амалга оширилади.

Тўртинчи мезон - ҳуқуқни тан олиш, ҳуқуқни бузадиган ёки унинг бузилишини чек қўйиш ва йўқотишларни қоплашни ўз ичига олган ҳимоя қилишнинг турли усуллари кўллаш имкониятини белгилайди.

Жамоавий шикоятларни қўллаш доираси ва қўлланиладиган ҳимоя усуллари бўйича қонун ҳужжатларида чекловлар мавжуд бўлмаган тақдирда янги шартларнинг ўрнатилиши, жамоавий шикоятнинг мавжуд моделига мувофиқ, тан олиш ва тақиқлаш тўғрисида даъво қўйишга рухсат берилади деган хулосага келишимизга имкон беради.

Ҳозирги пайтда қайсидир давлат тажрибасини ижобий ёки салбий деб айтиш мушкул. Хусусан, чиқиш моделидан фойдаланмаслик учун асосли сабаблар мавжуд бўлиб, асосийси жамоавий шикоят аризаси бериш ҳуқуқидан нотўғри фойдаланиш хавфи. Шу билан бирга, жамоавий шикоят аризаси бериш ҳуқуқи субъектларнинг кенг доирасига берилади. Шу маънода процессуал қонунчилик жамоавий ҳуқуқ ва манфаатларни жамоавий шикоят орқали ҳимоя қилиш учун кенг имкониятлар яратади.

Таклиф этилган мезонлар асосида олиб борилган қиёсий таҳлил турли гуруҳлардаги суд жараёнлари моделлари қандай бўлиши мумкинлигини кўрсатади. Ҳеч бўлмаганда, тадқиқот натижалари чекланган ва чекланмаган шикоят тизимининг мавжудлигини кўрсатиш мумкин.

Жамоавий шикоят институтини қонунчиликни ислоҳ қилиш амалиётини ўрганиш жамоавий манфаатларни ҳимоя қилишнинг мавжуд имкониятларини кенгайтириш

тенденциясини кўрсатади. Бу борада муҳим аҳамиятга эга бўлган жиҳат, нафақат жамоавий шикоят институтидан фойдаланиш орқали суд ҳимояси ҳуқуқини амалга ошириш учун шарт-шароит яратиш, балки жамоа иштирокчиларининг ҳуқуқларига риоя этилишини таъминлаш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишдир.

Юқоридаги мезонлар асосида жамоавий шикоят институти миллий қонунчиликка қўллаган ҳолда ушбу институтни жорий қилиш ва соҳада юзага келиши мумкин бўлган муаммоларни олдини олишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Hensler D. R. From Sea to Shining Sea: How and Why Class Actions Are Spreading Globally, Kansas Law Review, 2017, vol. 65, pp. 965–988.
2. Шапдурсний Д. К. Правовая природа института организационного группового иска в России // Вестник гражданского процесса. 2018. №6. С. 208–225
3. Липдблом П. Х. Шведский национальный доклад // Гражданский процесс в межкультурном диалоге: еврапийский контекст: Всемир. конф. Мехдунар. ассоциации процессуального права (Москва, 18–21 сентября 2012 г.). М.: Статут, 2012. С. 633–643.
4. Hensler D. R. From Sea to Shining Sea: How and Why Class Actions Are Spreading Globally // Kansas Law Review. 2017. Vol. 65. P. 965–988
5. European Parliament resolution of 2 February 2012 «Towards a Coherent European Approach to Collective Redress», (2011/2089(INI) // URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012IP0021&-from=EN> (дата обращения: 10.04.2020).
6. Hodges C. US class actions: promise and reality. EUI LAW. 2015/36. European Regulatory Private Law Project // URL: <http://hdl.handle.net/1814/36536> (дата обращения: 01.04.2020).
7. Hensler D. R. From Sea to Shining Sea: How and Why Class Actions Are Spreading Globally // Kansas Law Review. 2017. Vol. 65. P. 965–988.